

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
(Aukštosios mokyklos
atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)

2000

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

16

Darius Staliūnas
Visuomenė be universiteto?
*(Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje:
XIXa. vidurys - XXa. pradžia)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2000

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-30-6

© Darius Staliūnas, 2000
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2000
© Lietuvos istorijos institutas, 2000

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
ĮVADAS.....	8
1832–1855 M.: VILNIAUS UNIVERSITETO UŽDARYMAS IR RUSIJOS ŠVIETIMO SISTEMOS LUOMIŠKUMAS.....	18
XIX A. 6-OJO DEŠIMTMEČIO ANTROJI PUSĖ: RUSIŠKOS AUKŠTOSIOS MOKYKLOS SUMANYMAI.....	25
Lietuvos bajorija socialinių-ekonominių ir politinių pertvarkymų akivaizdoje.....	25
Lietuvos bajorijos peticijos dėl aukštosios mokyklos įkūrimo 1855–1856 m.....	29
Aukštosios realinės mokyklos Vilniuje projektas 1857–1859 m.....	32
Vilniaus archeologijos komisija – pakopa į universitetą.....	36
1860–1861 M.: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO PRADŽIA.....	38
Tarptautinės konsteliacijos kaita ir „lenkų klausimas“.....	38
Kur turi mokytis Šiaurės Vakarų krašto jaunimas?.....	42
Politinės Lietuvos „baltųjų“ orientacijos ir „derybos“ su valdžia.....	45
Vilniau švietimo apygardos vadovybės nuostatos.....	53
1862–1863 M. SAUSIO MĖNUO: KOVOS DĖL VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO APOGĖJUS.....	55
Tarptautinė situacija 1861 m. pabaigoje – 1862 m. pradžioje ir „lenkų klausimas“.....	55
Viktoras Starzeński ir Vladimiras Nazimovas.....	56
Lietuvos „baltųjų“ švietimo sistemos reformavimo programa.....	59
Vilniaus generalgubernatoriaus „tautinės politikos“ receptai 1862 m. vasarą.....	64
Viktoro Starzeński veikla 1862 m. antroje pusėje.....	66
Nauja „tautinė politika“ Šiaurės Vakarų krašte 1862 m. pabaigoje – 1863 m. pradžioje?.....	70
1863–1873 M.: RUSIFIKACINIAI AUKŠTOSIOS MOKYKLOS ĮKŪRIMO PROJEKTAI.....	76
Michailo Muravjovo sumanymas steigti universitetą Vilniuje.....	76
Aukštosios stačiatikių dvasinės akademijos projektas 1863–1864 m.....	88

Rusifikaciniai aukštosios mokyklos projektai 7-ojo dešimtmečio pabaigoje – 8-ojo dešimtmečio pradžioje.....	93
„LIETUVIŠKŲ STIPENDIJŲ“ GENEZĖ.....	100
Stipendijų steigimo aplinkybės.....	100
Aleksandro Hilferdingo etnopolitinės projekcijos.....	105
Stipendijų skyrimo tvarka.....	108
XIX A. PABAIGA – XX A. PRADŽIA: VILNIAUS ŽEMĖS ŪKIO DRAUGIJOS INICIATYVA RUSIJOS „TAUTINĖS POLITIKOS“ KONTEKSTE.....	110
Rusijos „tautinė politika“ ir aukštasis mokslas XIX a. pabaigoje.....	110
Vilniaus žemės ūkio draugijos sumanymas.....	113
Valdžia ir aukštosios mokyklos steigimo Šiaurės Vakarų krašte problema.....	117
POLITINĖS TENDENCIJOS LIETUVOJE 1905–1907 M. IR VILNIAUS UNIVERSITETO ATKŪRIMO KONCEPCIJOS.....	124
Politinės tendencijos Lietuvoje.....	124
Lietuviškasis universitetas.....	129
Lenkiškasis universitetas.....	132
Lietuvos universitetas.....	132
Rusiškasis universitetas.....	138
1908–1914 M.: VALDŽIOS POLITIKA IR VISUOMENĖS INTERESŲ POLIARIZACIJA.....	142
Vilniaus m. dūmos iniciatyva 1907 m. pabaigoje.....	142
Visuomenės interesų poliarizacija aukštojo mokslo srityje.....	147
Rusijos „tautinė politika“ ir galimybė įkurti aukštąją mokyklą Šiaurės Vakarų krašte.....	150
VILNIUS AR KAUNAS? SOCIOKULTŪRINĖS IR IDĖJINĖS UNIVERSITETO SUKŪRIMO KAUNE PRIELAIDOS XX A. PRADŽIOJE.....	156
Lietuvių klerikalų etnokultūrinė orientacija XX a. pradžioje.....	156
Kaunas kaip etnografinės ir klerikalinės Lietuvos centras.....	160
XX a. pradžios alternatyva: Vilnius ar Kaunas	162
IŠVADOS.....	166
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	171
TRUMPINIAI.....	187
SUMMARY.....	188
STRESZCZENIE.....	199
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	210

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abramowicz L. 138
Achmatov A. 93
Adomaitis J. 114
Aksakov I. 95, 177
Aleksandras, Kauno stačiatikių
vyskupas 89, 90
Aleksandras I 46, 69, 70, 78, 176
Aleksandras II 19, 25, 26, 29, 31–33,
35, 39–42, 44–46, 52, 58, 59, 65–70,
73, 77, 83, 86, 87, 89, 98, 99, 176,
184, 189, 200
Aleksandras III 110
Aleksandravičius E. 7, 12, 13, 16, 19,
24, 28, 29, 33, 36, 37, 61, 65, 77,
79, 81, 89, 96, 97, 100, 101, 157,
165, 177
Alston P. L. 126, 177
Apuchtin A. 109
Aronson I. M. 112, 177
Arsenjev I. A. 36, 175
Avrech A. 151, 184

Balaszewicz J. A. 35, 175
Baliński M. 35, 36, 61
Baranov E. 95
Basanavičius J. 100, 161, 171
Batiuškov P. 96

Batoras S. 67, 178
Baudouin de Courtenay J. 133–135,
137, 170, 174, 196, 207
Bazyłow L. 55, 141, 178, 183
Beauvois D. 21, 43, 44, 49, 178
Beynar L. 67, 178
Beleckij A. 72, 176
Bergmanowa A. 149, 178
Besançon A. 22, 178
Bič M. 149, 184
Bikulič V. B. 40, 45, 56, 67, 184
Biržiška M. 147, 156, 165, 178
Blaškevičius M. 108
Bogdanovič A. S. 117, 176
Bortkiewicz E. 117
Breuilly J. 10, 178
Brim S. 45, 178
Brower D. R. 21, 178
Brozi K. J. 23, 182
Budberg A. 59, 83
Burchardt M. 134
Bžoska Ž. 108

Chomiński S. 41
Czapski E. 29, 30
Czartoryski A. 46
Czartoryski V. 46, 56, 175

- Czartoryskiai 46
- Čepėnas P. 11, 182
- Dalevskiai 41
- Dambrauskas A. 133, 156–165, 174
- Danilevskij N. 76
- Dann O. 9, 178
- Daugirdas J. 45
- Djakin V. S. 110, 184
- Djakov V. A. 50, 56, 70, 184, 186
- Dolgorukov V. 67, 70
- Domeika A. 27, 41, 53, 60–63
- Domeika I. 27, 41, 60, 62
- Dubnov S. M. 129, 152, 153, 176, 184
- Eimontova R. G. 22, 37, 56, 62, 186
- Evreinov A. 78
- Fainhauz D. 49, 50, 53, 57, 178
- Falkovič S. M. 57, 186
- Feliński Z. 36, 175
- Ferenczi C. 144, 178
- Filaret, Maskvos ir Kolomnos stačiatikių metropolitas 88, 90, 93
- Flerov V. 150
- Flynn J. T. 21, 22, 43, 178, 179
- Fredrai 172
- Freeze G. L. 91, 179
- Furchtbar F. 111, 179
- Gadon L. 40
- Gagarin P. 86
- Gaidys A. 125, 156, 157, 161, 179
- Garibaldi D. 65
- Gassenschmidt Ch. 125, 179
- Gellner E. 9, 10, 124, 178–180, 184, 188, 199
- Gerasimov 144, 145
- Giećewicz K. 50
- Gieysztor J. 15, 28, 29, 35, 40, 41, 45, 46, 49, 50, 56, 60, 67, 174
- Gogel N. 46
- Golovnin A. 14, 58, 59, 61, 65, 71, 83, 86, 87, 93, 103, 172, 175, 189, 200
- Gorčiakov A. 39
- Grigalius XIII 17
- Grinius K. 104, 174
- Grużewski Z. 45
- Gudaitis L. 156, 160, 179
- Habsburgai 19, 132, 170, 190, 197, 201, 209
- Hagen M. 99, 111, 179
- Haltzel M. 111, 179
- Hamletas 46
- Hausmann H. 125, 179
- Hildebrant A. M. 58, 70
- Hilferding A. 6, 82, 102, 105–108, 168, 175, 181, 185, 194, 205, 206
- Hroch M. 10, 179
- Ivanov A. E. 126, 139, 140, 151, 154, 185
- Iziumov M. 90
- Jablonskis J. 100, 134
- Jaczewski 133
- Jakovlev V. N. 154, 186
- Jakowicki A. 147
- Jakštas Adomas, žr. Dambrauskas A.
- Jałowiecki M. 117
- Janulaitis A. 11, 12, 19, 29, 30, 33, 34, 180

- Jasaitis J. 129, 138
 Jaunius K. 133
 Jeismann M. 9, 179
 Jeleński A. 60, 67
 Jogailaičiai 13, 183
 Jogėla V. 18, 20, 181
 Josif, Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių
     metropolitas 88–91, 93
 Julijus Cezaris 17

 Kaegbain P. 99, 179
 Kalemka S. 59, 184
 Kassow S. D. 126, 151, 152, 154, 180
 Katilius A. 161, 174
 Katkov M. 76, 83–85, 88, 95, 167,
     176, 186, 193, 204
 Kaufman K. 95
 Kieniewicz S. 26, 66, 67, 98, 174, 180
 Kiepuska H. 139, 180
 Kirkor A. H. 13, 36, 47, 48, 61, 181,
     183
 Kirkor S. 47, 48, 180
 Kizwalter T. 10, 180
 Klier J. D. 112, 180
 Klimaitis P. 129
 Klimas A. 165
 Klimas P. 100, 174
 Koberdowa I. 55, 57, 66, 180
 Kojalovič M. 89, 90, 97, 185
 Komolowa D. 29, 180
 Kończa M. 40
 Konstantinas Nikolajevičius, didysis
     kunigaikštis 55, 59, 66–68, 180
 Kornilov I. 60, 82, 89, 90, 94, 95, 107,
     172, 176
 Koroliov V. D. 50, 186
 Korwin-Milewski I. 115–117, 145

 Kostiuško I. I. 80, 107, 185
 Kovalevskij J. 44
 Kozłowska-Studnicka J. 18, 77, 81,
     180
 Krasieński A. P. 37, 53, 67
 Kraševkis J. I. 36
 Kronenberg L. 36
 Krumbholz J. 25, 180
 Krzywicki 60
 Kubilius V. 7
 Kudirka J. 104, 180
 Kulakauskas A. 7, 11, 13, 16, 19, 28,
     47, 63, 65, 79, 81, 83, 91, 96, 97,
     100–102, 108, 177, 180, 181
 Kulakovskij P. 132, 140
 Kulin V. 82, 90, 107, 108

 Lagorij A. 147, 150
 Lanskoj S. 172
 Łappa A. 50, 51, 53, 61–65, 192, 203
 Lapteva L. P. 102, 185
 Laukaitytė R. 161, 174
 Laurinavičius Č. 7
 Lazutka S. 11, 59, 77, 142, 185
 Leonas P. 100, 171
 Löwe H.-D. 112, 125, 152, 181
 Lubeński P. 36
 Lukšienė M. 12, 18, 21, 24, 28, 43, 181

 Mačiulis J. (Maironis) 133
 Makarij (Bulgakov), Maskvos ir
     Kolomnos stačiatikių metropolitas
     96, 97, 177, 185
 Maksimaitis M. 7
 Malewski B. 137
 Mašiotas P. 100
 Mathes W. L. 25, 44, 181

- Mažvydas M. 36, 171
 Medekša A. 133, 134, 136
 Medišauskienė Z. 13, 24, 181
 Meysztowicz A. 117
 Meysztowicz Sz. 147
 Merkys V. 7, 13, 29, 104, 105, 117,
 120, 181
 Mezeras 27
 Mickevičius A. 27, 41, 60, 62, 173
 Miknys R. 7, 14, 116, 125, 130, 175,
 181
 Mikuckis S. 104
 Miliutin D. 52, 57
 Miliutin N. 86, 101, 102, 107, 194, 206
 Miller I. S. 50, 56, 67, 174, 186
 Milovidov A. 11, 12, 61, 77, 79, 88,
 96, 97, 99, 175, 185
 Mironas V. 128, 133
 Montwiłła J. 143, 145
 Morawski S. 22, 23, 174
 Mostowski E. 19
 Motieka E. 7, 14, 125, 130, 131, 175,
 181
 Muravjov M. 5, 20, 60, 61, 72, 76–86,
 88–91, 93, 95, 100, 107, 110, 167, 171,
 175–177, 180, 185, 193, 194, 204, 205
 Napoleonas III 39, 56
 Nazimov V. 5, 33, 41, 45–47, 50, 53,
 56–58, 61, 64, 65, 67–69, 71–74,
 77, 82, 102, 106, 167, 184, 192,
 203, 204
 Neuman I. B. 23, 181
 Nikitenko A. V. 44, 70, 176
 Nikolajus I 19, 21, 166, 178, 190, 201
 Nikolajus II 110, 118, 125, 152, 154,
 168, 176, 185, 197, 209
 Noreika L. 153
 Norov A. 25
 Odyniec A. E. 35
 Šv. Ona 90
 Orlov A. 39
 Orlovskij E. 67, 185
 Oskierka A. 60, 67, 178
 Pabrėža J. 28
 Paliulionis M. 160, 182
 Panteleev L. 18, 20, 43, 185
 Pelikan V. 43
 Pietaris V. 100
 Pipes R. 76, 181
 Piročkinas A. 7
 Pirogov N. 25, 181
 Pistohlkors G. 99, 179
 Pypin A. N. 24, 186
 Plaggenborg S. 125, 179
 Plėvė V. 112, 120, 121
 Pobedonoscev K. 83
 Popov V. 121, 122, 140, 143
 Potapov A. 96
 Potašenko G. 106, 181
 Potocki A., žr Balaszewicz J. A.
 Potocki T. 27
 Poznański K. 28, 182
 Poznanskij V. V. 23, 185
 Prapuolenis K. 161
 Przędziecki J. 145
 Przybilski V. 37
 Pščolko A. 89, 90
 Ptaszycki J. 133
 Ptaszycki S. 133
 Puškin A. 26, 172, 187
 Putiatin J. 45

- Rajewski M. 23, 182
 Ratč V. F. 46
 Raun T. U. 99, 179
 Reiter N. 10, 182
 Rimskij S. 91, 96, 186
 Ritter H. 9, 179
 Rogger H. 76, 112, 182
 Rogovič A. 120
 Romanovai 15, 19, 23, 69, 70, 119,
 124, 125, 153, 190, 197, 201, 209
 Römer E. 29, 30, 40, 60, 67, 68, 72, 180
 Römer M. (Römeris) 128, 137, 159,
 174
 Römeriai 171, 172
 Ropp E. 125, 127–129, 183
 Roždestvenskij S. 21, 41, 186
 Rucevičius A. 130, 139
 Rukša A. 11, 79, 182

 Salzman R. 151, 182
 Samajauskas K. 156, 160
 Samarin J. 76
 Sambuk S. M. 79, 186
 Saunders D. 91, 182
 Schmidt-Hartmann E. 10, 178–180
 Schulze-Wessel M. 83, 106, 182
 Sierakowska A. 41
 Sikorska-Kuliesza J. 80, 182
 Sinel A. 93, 182
 Sirutavičius V. 7
 Skałkowski A. M. 46, 52, 182
 Sliozberg G. B. 152, 177
 Smetona A. 162, 163
 Snitko K. 90
 Sobolev P. 150
 Solovjov J. 116, 186
 Stakauskas J. 160, 182

 Staliūnas D. 14, 29, 115, 117, 123,
 125, 127–129, 175, 182, 183
 Stankiewicz Z. 57, 183
 Starzeński V. 5, 45, 46, 48–53, 56, 57,
 60, 61, 66–70, 178, 192, 203
 Stolypin P. 141, 144, 147, 151, 184
 Stolzman M. 13, 35, 37, 47, 183
 Stroganov S. 44
 Studnicki V. 147, 148
 Sumorokov S. 58
 Sundhausen H. 10, 182
 Sviatopolk-Mirskij P. 15, 112, 118, 120
 Szukiewicz V. 137, 172
 Szwanski J. 134
 Ślizień W. 147

 Šipov S. 20
 Širinskij-Šichmatov A. 64, 82, 106
 Šliūpas J. 36, 171
 Šolkovič S. 86, 97, 105, 175, 177
 Štachelberg J. I. 50, 52, 53, 56, 186
 Švarc A. 150, 151

 Tatarė A. 28
 Thaden E. C. 24, 183
 Timov F. 97, 177
 Tiškevičius Aleksandras 143, 145
 Tiškevičius Antanas 116, 145
 Tiškevičius B. 41
 Tiškevičius E. 36
 Tiškevičius T. 53, 175
 Tyla A. 82, 101, 113, 130, 174, 183
 Tolstoj D. 87, 93, 94, 96–100, 182
 Tolstoj I. 125, 133, 137, 139, 196, 207
 Tukała M. 50
 Tumas J. (Vaižgantas) 114, 115
 Tvardovskaja V. A. 84, 95, 186

- Uvarov S. 21–24, 43, 178, 179, 183
- Valančius M. 83, 181
- Valenrodas K. 46
- Valujev P. 14, 38, 42, 44, 46, 49–53, 65, 67–69, 72–74, 86, 87, 90, 91, 167, 172, 175, 176, 179, 185, 186, 189, 191, 192, 200, 202–204
- Vasilčikov I. 42, 43
- Věbra R. 101, 108, 183
- Vileišis J. 115, 119
- Vileišis P. 134
- Vilkutaitis A. 100
- Vinaver M. 152
- Vittè S. 111, 112, 130, 131, 139
- Vittè T. 105
- Vytautas Didysis 159
- Šv. Vladimiras 42–44, 78, 167, 191, 203
- Vladimirov A. 114
- Vladimirovas L. 11, 18, 19, 29, 33, 34, 36, 77, 79, 81, 96, 130, 183
- Vlasov A. 149
- Voldemaras A. 158
- Volf E. 143
- Volteris E. 119, 120
- Weeks T. R. 14, 112, 119, 183
- Wereszycki H. 55, 175, 183
- Węclawski M. 142–145, 147
- Whittaker C. 22–24, 183
- Wielopolski A. 42, 46, 52, 55, 57, 59, 66, 178, 182, 183
- Winkler H. A. 10, 184
- Woyńłowicz E. 117
- Wróblewski T. 128, 135, 175, 183
- Wrzosek A. 19, 184
- Zacharova L. G. 52, 184
- Zajončkovskij P. A. 49, 185
- Zaleski B. 35, 175
- Zaleski 22
- Zamoyski A. 66, 180
- Zasztowt L. 13, 18, 22, 24, 31, 184
- Zawadski F. 134, 137
- Zdrada J. 55, 59, 183, 184
- Zembrzudski L. 139, 184
- Zenger G. 109
- Zernack K. 38, 184, 186
- Ziemacki J. 133
- Žaltauskaitė V. 165
- Žemaitis Z. 131, 136
- Žilinskas T. 104, 174
- Žukas V. 15, 118, 184
- Žukovič P. 88, 97, 184
- Žukovskis F. 34

Li-191 **Lietuvių atgimimo istorijos studijos.** – Vilnius : Kultūros ir teatro susiv.-studija „Sietynas“, 1990-. ISSN 1392-0391

[T.] 16 : Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys-XX a. pradžia) / Darius Staliūnas ; [redakcinė kolegija: Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius) ... (et al.). - Vilnius : Lietuvos istorijos inst., 2000. - 216 p. - Santr. angl., lenk. - Bibliogr.: p. 171-186. - Asmenvardžių sklė: p. 211-215. -ISBN 9986-780-30-6

Šešioliktoji Lietuvių Atgimimo istorijos studijų knyga skirta aukštosios mokyklos atkūrimo bei sukūrimo projektams Lietuvoje XIX a. viduryje - XX a. pradžioje. Šie projektai analizuojami sociokultūrinių ir politinių procesų kontekste.

UDK 947.45+378(474.5)(091)

Redaktorė Danutė Mėlynienė
Maketuotoja Žydronė Jakonytė

Tiražas 1000 egz.
Išleido Lietuvos istorijos instituto leidykla
Kražių 5, 2001 Vilnius
Spausdino VDA spaustuvė
Jasinskio 16, Vilnius
Užsakymo Nr. 7